

**МІЖНАРОДНІ
ГАРАНТІЇ
ПРАВА
НА
СВОБОДУ
СЛОВА**

Зміст

Вступ.....	2
1. Історія розвитку права на свободу слова	3
2. Право на свободу слова.....	6
3. Міжнародні акти, які регулюють право на свободу слова.....	7
4. Практика Європейського Суду з прав людини щодо захисту права на свободу слова в Україні.....	11

Вступ

Свободу слова не слід розглядати суто з позиції можливості висловлювати все, що бажає людина, оскільки право на свободу слова буде контактувати з суміжними правами, а саме свободи думки, доступу до інформації, незалежних ЗМІ, захисту державної та приватної інформації.

Однак, у той же час держава не може втручатися абсолютно в усі сфери свободи слова не визначаючи на законодавчому рівні, в яким саме з конкретних випадків втручання буде обґрунтованим та необхідним.

Дослідження міжнародних гарантій права на свободу слова є в першу чергу спробою визначити баланс між правом на свободу слова та втручанням держави в реалізацію цього права, а по друге – з'ясувати низку міжнародних норм, які гарантують право на свободу слова та шляхи їх практичного використання.

Вважаємо, що наведена інформація буде у нагоді, як звичайному пересічному громадянину, який цікавиться своїми правами, так і журналістам, які професійно займаються питанням поширення інформації.

Брошура «Конституційні права в Україні «Права на свободу слова та доступу на інформацію» (2013 м. Нікополь)/ Упоряд.: «Центр правової допомоги» ГО « Відкриті двері», розробник Мойсак В.О., дизайн та оформлення Лось Д.О. 2013.-14 с.

Відповідальність за поданий текстовий матеріал несуть упорядники особисто.

Видання розповсюджується безкоштовно.

1. Історія розвитку права на свободу слова

Для того щоб вдало і вміло використовувати знання щодо свободи слова на практиці, необхідно докладно розібрати це право за його відповідними складовими. Для цього нам необхідно зазирнути в історичні події розвитку становлення права на свободу слова від стародавніх часів до сучасності.

Історія становлення і розвитку цього права тісно пов'язана з генезою права на інформацію та друку.

Перша спроба реалізувати право на свободу слова пов'язано з діяльністю чиновників у Китаї у VII ст. Під час свого правління імператор Тайцзун (627–649 рр.) запровадив „імператорський цензорат” – особливу групу високоосвічених „вчених чиновників”, в обов'язки яких входив не лише облік розпоряджень та листування чиновників, але й критика уряду, в тому числі й самого імператора. Імператорський цензорат, існування якого було обумовлено гуманістичною філософією конфуціанства, доповідав про факти недбалості, порушень та хабарництва китайських чиновників. За відсутністю засобів масової інформації цензорат в Китаї певною мірою виконував роль преси.

Зародження інформаційної відкритості історики також знаходять у древніх слов'янських містах з їх традиціями виносити на всезагальне обговорення спірні питання колективного співжиття

В Європі перші згадки про право на свободу слова можна пов'язати з розквітом торгівлі у XIV ст., коли набуло популярності купецьке листування в якому подавали докладні та звичні для всіх повідомлення про засідання парламентів і воєнні події, збирання врожаїв, податки та ін.

В Російській імперії, зокрема, на початку XVIII ст. Петро I заснував „Відомості Московської держави” у 1702 р. Як і в європейських

країнах тих часів, через „Відомості” оприлюднювалась інформація про урядові акти та події придворного життя. Згодом, у 1725 р. у Росії було прийнято указ, згідно з яким „колегії та канцелярії повинні були надавати до друкарні всі важливі відомості, окрім секретних, про справи для їх оприлюднення” .

Але допоміжним знаряддям для управління державою могла бути лише керована преса. Навпаки, некерована преса таїла велику небезпеку для монархів. Вже на етапі свого становлення преса, як і взагалі друковане слово, стала здобиччю цензури, яка на той час існувала у всіх європейських країнах. У Російській імперії світські видання були піддані цензурі за часів правління Петра I. Після цього ідея свободи слова та друку була під пильним оком відповідних установ Російської імперії.

У другій половині XIX – на початку XX ст. ідея громадянських прав та свобод знов набула особливої популярності серед інтелігенції того часу. Зокрема, користувалась популярністю серед інтелектуальної еліти України свобода слова та друку. Так, право на свободу друку та слова було втілено в проекті М. Драгоманова „Основаній Устава Украинскаго общества «Вольный Союзъ» – «Вільна Спілка»”.

Свобода слова та друку проголошувалась також у III Універсалі, Центральної Ради, Конституції Української Народної Республіки (статут про державний устрій, прав і вольності УНР), а також в Основному Державному Законі Української Народної Республіки. „У межах, установлених законом, висловлювати та писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами” дозволяв „Закони про тимчасовий державний устрій”. За робочим класом та селянами право на свободу слова та друку визнавала Конституція УСРР 1919 р.

Свобода друку була частиною програми партії більшовиків. Але вже за декілька днів після приходу до влади партії робітників та селян було

видано Декрет РНК РСФРР „Про друк”. На підставі цього Декрету було ліквідовано всі опозиційні видання, а згодом у РСФРР було встановлено жорстку цензуру.

У цілому ситуація зі свободою слова, друку та інформаційною відкритістю влади за радянських часів була гіршою ніж у Російській імперії.

Переломним моментом став період перебудови в СРСР, а згодом розпад СРСР та створення незалежних держав. Україна одна з перших незалежних держав колишніх радянських республік не тільки на законодавчому рівні закріпила право на свободу слова, але і практично крок за кроком рухалася у розвитку права на свободу слова та друку. З часу розпаду Радянського Союзу минуло багато років, проте відголоски тоталітарної системи час від часу нагадують про себе під час реалізації основних прав людини. Найбільше це відчутно саме в реалізації такого права як свобода слова.

2. Право на свободу слова

Стаття 34 Конституції України гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

В ній зазначено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Розглядаючи право на свободу слова необхідно вказати на три основні його елементи, це: по-перше, можливість людини вільно виражати свої погляди та переконання, вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір; по-друге, свободу ЗМІ; по-третє, право на отримання інформації.

3. Міжнародні акти, які регулюють право на свободу слова

Право на свободу слова є одним з найважливіших прав людини та громадянина.

Проголошена як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави, - Загальна декларація прав людини, яка прийнята 10 грудня 1948 року на сесії Генеральної Асамблеї ООН, закріплює в статті 19 право на свободу переконань і їхнє вільне вираження, що включає в себе і свободу пошуку, одержання й поширення інформації та ідей будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів.

Такі міжнародні норми частіше не здатні регулювати правове становище особистості, і їх варто подавати як загальні посилання, що служать основою для подальшої деталізації й закріплення їх у національному законодавстві. Норми міжнародного права в галузі прав людини, з одного боку, зобов'язують державу забезпечити закріплені в них права, у той же час, з іншого боку, надають індивіду право домагатися від держави виконання його міжнародних зобов'язань - свободу одержувати або поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку публічної влади, не зважаючи на державні кордони. При цьому своє закріплення отримали й деякі обмеження, пов'язані з поширенням інформації. Зокрема, мова йде про можливість держави ліцензувати радіомовні, телевізійні або кінематографічні підприємства. Такі обмеження зумовлені необхідністю захисту державної таємниці і недопущенням негативного впливу певної інформації на виховання підлітків.

Важливо, що ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що здійснення свободи думки і свободи інформації може бути пов'язане з формальностями, умовами,

обмеженнями або штрафними санкціями, передбаченими законом і необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, в інтересах територіальної цілісності або суспільного спокою, а також з метою запобігання безладу і злочинів, захисту здоров'я й моральності, репутації або прав інших осіб, запобігання розголошення інформації, отриманої конфіденційно, забезпечення авторитету і неупередженості правосуддя.

Історичним продовженням ст. 10 зазначеної Конвенції стали положення ст. 19 Міжнародного пакту про цивільні і політичні права 1966 року, відповідно до яких кожна людина має право на вільне вираження своєї думки, і які містять у собі і свободу шукати, одержувати й поширювати будь-яку інформацію й ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово, за допомогою преси, художніх форм вираження або іншими способами за своїм вибором.

Поряд з цим у статті вказується і на те, що користування наведеними вище правилами покладає на індивіда особливі обов'язки і відповідальність. Відповідно мова йде про деякі обмеження, які можуть бути встановлені законом і є необхідними для поваги прав і репутації інших осіб, охорони державної безпеки, суспільного порядку, здоров'я й моральності населення.

Питання реалізації права на інформацію одержали своє утвердження і на рівні міждержавних угод. Так, відповідно до "Угоди про співробітництво в галузі інформації", укладеної на основі "Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав", сторони беруть на себе ряд важливих зобов'язань в інформаційній сфері. Зокрема, вони зобов'язуються не перешкоджати доступу до офіційних, суспільних і інших джерел інформації, поширенню зібраної на законних підставах інформації представниками засобів масової інформації, забезпечувати представникам національних, етнічних, релігійних і мовних меншостей

можливість поширювати інформацію рідною мовою, мати до неї доступ і обмінюватися нею.

Не можна не згадати про те, що в окремих міжнародно-правових актах право на свободу слова одержало своє закріплення в ході регламентації інших важливих питань, які стосуються взаємин держави й індивіда.

Так, наприклад, відповідно до статті 19 "Пакту про цивільні і політичні права"

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів;

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

3. Користування передбаченими в п. 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

а) для поважання прав і репутації інших осіб;

б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Варто підкреслити, що міжнародні норми мали не тільки декларативний характер, але і потужний вплив на уряд тих держав, які приєдналися до відповідних міжнародних актів, оскільки виникла відповідальність перед світовим співтовариством за впровадження міжнародних ідей та концепцій в сфері свободи слова на національному рівні.

Сьогодні міжнародні норми, особливо Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод разом з дієвим органом

– Європейським Судом з прав людини є тим потужним механізмом, що забезпечує реалізацію права на свободу слова.

4. Практика Європейського Суду з прав людини щодо захисту права на свободу слова в Україні

Розділ II Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод розкриває одну з важливих гарантій дотримання права на свободу слова закріпленого в ст. 10 Конвенції – це можливість звернутися з відповідною заявою до Європейського суду з прав людини. Так ст. 19 Європейської Конвенції зазначає, що для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається "Суд". Він функціонує на постійній основі.

Ст. 46 Конвенції визначає, що Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

Необхідно звернути увагу, що реалізації прийнятих рішень Європейським Судом посилюється національним законодавством шляхом закріплення кримінальної відповідальності за невиконання Рішення Європейського суду з прав людини, що передбачено ст. 382 Кримінального Кодексу України.

Аналіз Рішень Європейського Суду з прав людини проти України пов'язаних з порушенням свободи слова свідчить про те, що певні складнощі в реалізації цього права в Україні ще існують, проте існує і дієвий механізм захисту у випадку, коли національна судова система не спромоглася відновити порушене право або обмежило право на свободу слова.

Так, Європейський Суд визнавав, що мало місце порушення статті 10 Європейській Конвенції у наступних випадках:

1. Оціночні судження та критика політиків, що друкувалася, не може розцінюватися як наклеп, а тому безпідставні судові рішення, які визнавали за даних обставин поширення неправдивих чуток та призначали відшкодування моральної шкоди або застосовували кримінальну відповідальність (Справа «Українська Прес-група проти України»; Ляшко проти України);

2. Притягнення за наклеп до кримінальної відповідальності стосовно загальнозначущих питань, таких як привласнення державних коштів посадовими особами перешкоджає публічній полеміці. Засуджуючи особу за листи, які він надіслав до Контрольно-ревізійного управління та прокуратури, і призначаючи йому за результатами розгляду справи тривалий строк позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку, національні суди вийшли за межі того, що визначається як "необхідне" втручання у право особи на свободу вираження поглядів. (Справа Марченко проти України);

3. Національним судам при розгляді справ необхідно розмежовувати конфлікт прав на свободу вираження поглядів та захистом репутації. При визнанні судами наявності наклепів вони мають це обґрунтувати у своїх рішеннях (Справа Мирський проти України);

4. Притягнення особи до цивільної відповідальності за подання до державного органу скарг на дії посадової особи є непропорційним постановленій меті, а саме захисту ділової репутації та прав цієї посадової особи (Справа Сірик проти України);

5. У разі притягнення до відповідальності ЗМІ та журналістів за відтворення висловлювань інших осіб, відредагованих чи ні (Справа «Газета «Україна-Центр» проти України») або відтворення інформації отриманої через офіційні сайти в Інтернеті (Справа «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України»).

ГО «НЦДСПР «Відкриті двері»

www.tvoepravo.org

вул. Запорізька, 49 м. Нікополь
Дніпропетровська обл., 53200

Тел.: +38(05662) 4-29-72

